

7. Шапочка К., Москаленко В. Поняття «сенсорна лексика у лінгвістичному аспекті». *Мова і культура*. 2013. Вип. 16. Т. 1. С. 221–224.

8. Navarini L., Cappucio R., Liverani F. S., Illy A. Espresso coffee beverage: Classification of texture terms. *Journal of Texture Studies*. 2005. 35 (5). P. 525–541.

УДК 811.161.2'373.23:821

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.26.1.48>

**ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ АНТРОПОНІМІКОН У РОМАНАХ
АНДРІЯ КОКОТЮХИ «ЖИТТЯ НА КАРТУ. КИЇВСЬКА СИЩИЦЯ»
ТА «ЗЛАМАНІ ІГРАШКИ. КИЇВСЬКА СИЩИЦЯ»**

**PROPER NAMES OF THE LITERARY HEROES IN THE NOVELS
BY ANDRIY KOKOTYUKHA “LIFE ON THE MAP. KYIV DETECTIVE”
AND “BROKEN TOYS. KYIV DETECTIVE”**

Бегеш А.І.,

orcid.org/0000-0003-0430-2447

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Ужгородського національного університету

Стаття присвячена дослідженню літературно-художніх антропонімів як важливої складової онімного простору детективних романів сучасного українського письменника Андрія Кокотюхи.

Наша мета – дослідження літературно-художніх антропонімів, що функціонують у детективних романах А. Кокотюхи «Життя на карту. Київська сищиця» та «Зламани іграшки. Київська сищиця». Наше завдання – виявити всі літературно-художні антропоніми, з'ясувати їхнє енциклопедичне та інформаційне навантаження, визначити роль онімів у розкритті мисленнєво-емоційного світу героя і творчому задумі автора. Методи дослідження зумовлені специфікою онімного матеріалу, який потребує системного підходу і використання традиційного описового методу і його основних прийомів: спостереження, інтерпретації та узагальнення. Функційне навантаження літературно-художніх антропонімів визначено методом контекстуального аналізу. Дистрибутивний аналіз допомагає виявити приховану оцінну інформацію в семантичній структурі онімів, а також дослідити використання узуальних і оказіональних одиниць авторського ономастикону. Стилістично-контекстологічний підхід дає змогу встановити емоційно-експресивний зміст онімів як складника художнього тексту.

Доведено, що талановитий майстер детективного жанру А. Кокотюха вміє створювати образи і вдало давати їм найменування. Допасовуючи назву до характеру персонажа, його вигляду, роду занять, автор намагається налагодити гармонію між героєм та його іменем.

З'ясовано, що літературно-художні антропоніми мають значний характеристичний потенціал і виконують найрізноманітніші функції. Зафіксовано цілу низку інформаційно-оцінних літературно-художніх антропонімів, серед яких виділяються найменування, що характеризують персонажа за зовнішніми ознаками (вадами, виглядом, розумовими здібностями), за родом діяльності, за манерою поведінки. Значну частину досліджених літературно-художніх антропонімів становлять прізвиська. Серед проаналізованих літературно-художніх антропонімів трапляються експресивно-оцінні зі здрібно-пестливими формантами, які також служать характеристикою персонажа.

Ключові слова: апелятив, ім'я, літературно-художній антропонім, персонаж, прізвисько, прізвище, функція.

The article is devoted to the study of the proper names of the literary heroes as an important component in the onymic space of the detective novels by the modern Ukrainian writer Andriy Kokotyukha.

Our purpose is to study the proper names of the literary heroes that function in the detective novels by A. Kokotyukha “Life on the map. Kyiv detective” and “Broken toys. Kyiv detective”. Our task is to identify all proper names of the literary heroes, to find out their encyclopedic and informational load, to determine the role of onyms in revealing the mental and emotional world of the hero and the author's creative intention. Research methods are determined by the specificity of onymic material, which requires a systematic approach and the use of the traditional descriptive method and its main techniques: observation, interpretation and generalization. The functional load of the proper names of the literary heroes is determined by the method of contextual analysis. Distributional analysis helps to reveal hidden evaluative information in the semantic structure of onyms, as well as to investigate the use of usual and occasional units of the author's onomasticon. The stylistic-contextual approach makes it possible to establish the emotional and expressive content of onyms as a component of the literary text.

It has been proven that A. Kokotyukha, a talented master of the detective genre, knows how to create images and successfully name them. Matching the name to the nature of the character, his appearance, occupation, the author tries to establish harmony between the hero and his name.

It was found that proper names of the literary heroes have a significant characteristic potential and perform a wide variety of functions. A whole series of informational and evaluative proper names of the literary heroes are recorded, among which there are names characterizing a character by external features (flaws, appearance, mental abilities), by type of activity, by manner of behavior. A significant part of the researched proper names of the literary heroes are nicknames. Among the analyzed proper names of the literary heroes, there are expressive-evaluative ones with caressing formats, which also serve as hero's characteristics.

Key words: appellative, name, proper name of the literary hero, character, nickname, last name, function.

Постановка проблеми. Літературно-художні антропоніми є потужним засобом характеристики героя твору. Сучасні письменники зважено ставляться до найменувань персонажів, усвідомлюючи їх роль і величезні спроможності в тексті. Дослідження назв героїв, як писав Ю. Карпенко, – «багатюща та перспективна царина літературної ономастики. Українська класична й сучасна література дає блискучі взірці ономастичної майстерності письменників, однак українська ономастика їх, на жаль, ще не вивчила» [4, с. 15]. Тому до актуальних завдань сучасної ономастики належить дослідження літературно-художньої антропонімії.

Аналіз досліджень. В українській літературній ономастиці пріоритетними залишаються праці відомих учених Ю. Карпенка, Л. Белея, Г. Лукаш, М. Мельник, М. Торчинського та інших, де сконцентровано важливий теоретичний матеріал. Функційно-стилістичне навантаження літературно-художніх антропонімів як компонентів художньо-образної системи твору досліджували Н. Бербер, Е. Боева, О. Горбач, Т. Гриценко, Г. Лукаш, Л. Кричун, Т. Крупеньова, О. Лавер, М. Максимюк, Л. Масенко, М. Мельник, О. Сколоздра, А. Соколова, Г. Шотова-Ніколенко та ін.

Літературознавчий аспект романів Андрія Кокотюхи досліджували С. Філоненко, Я. Бригадир та ін. І. Мамчич дослідила синонімічні парадигми у ретророманах А. Кокотюхи, О. Акастьолова та Н. Майборода аналізували фразеологізми в його детективних романах. Серед широкого спектру виражальних засобів важливе місце належить літературним онімам. Власні назви героїв із романів Андрія Кокотюхи уже були предметом нашого зацікавлення. Ми дослідили функціонування літературно-художніх антропонімів із роману «Червоний», трилогії про УПА («Чорний ліс», «Багряний рейд», «Біла ніч»), серії ретродетективів про Львів, серії ретророманів із циклу «Вигнанець», описали літературно-художні антропоніми з детективних романів «Легенда про Безголового», «Осінній сезон смертей», «Шлюбні ігрища жаб», «Таємне джерело», «Останній контракт», «Пророчиця» із серії «Детективна агенція ВО», а також звернули увагу на роль барволексем у заголовках романів про УПА. Літературно-художні антропоніми

А. Кокотюхи цікаві своїм наповненням, працюють на створення образу, на ідею, на сюжет.

Постановка завдання. Нашамета–дослідження літературно-художніх антропонімів, що функціонують у детективних романах А. Кокотюхи «Життя на карту. Київська сищиця» та «Зламани іграшки. Київська сищиця». Наше завдання – виявити всі літературно-художні антропоніми, з'ясувати їхнє енциклопедичне та інформаційне навантаження, визначити роль онімів у розкритті мисленнево-емоційного світу героя і творчому задумі автора. Методи дослідження зумовлені специфікою онімного матеріалу, який потребує системного підходу і використання традиційного описового методу і його основних прийомів: спостереження, інтерпретації та узагальнення. Функційне навантаження літературно-художніх антропонімів визначено методом контекстуального аналізу. Дистрибутивний аналіз допомагає виявити приховану оцінку інформацію в семантичній структурі онімів, а також дослідити використання узуальних і оказіональних одиниць авторського ономастикону. Стилістично-контекстологічний підхід дає змогу встановити емоційно-експресивний зміст онімів як складника художнього тексту.

Виклад основного матеріалу. Талановитий майстер детективного жанру (і не тільки) А. Кокотюха вміє створювати образи і вдало давати їм найменування. Допасовуючи назву до характеру персонажа, його вигляду, роду занять, автор намагається налагодити гармонію між героєм та його іменем. «Він знає характери, заняття, душевні і фізичні дані персонажів, яких наділяє іменами. І в цій ситуації в справжнього письменника ім'я просто не може не увійти в якісь зв'язки з уже відомими властивостями персонажа і завданнями твору», – писав Ю. Карпенко [5, с. 210].

Романи А. Кокотюхи «Життя на карту. Київська сищиця» та «Зламани іграшки. Київська сищиця» мають одну головну героїню – Анну Вольську. З першого погляду зрозуміло, що автор заклав у прізвище героїні важливу інформацію. Спробуємо з'ясувати наскільки назва головного персонажа гармонує з його носієм.

Анна Вольська – дружина помічника головного слідчого розшукової поліції Києва. Прізвище Вольська – промовисте прізвище, у його основі є апелятив *воля*. Тому носії такого прізвища

мають бути людьми, котрі не терплять рабства, людьми гордими і незалежними. Анна це підтверджує під час розмови з Градовим: *«Іван відповідав своєму прізвищу. Вольський. Від слова «воля». Вільнодумство вважаю його найбільшою чеснотою. І не лише його»* [6, с. 53]. Анна часто допомагала чоловікові розкривати злочини. І так уже складеться її життя, що займатися цією справою вона буде і після смерті чоловіка. Ім'я героїні ідеально допасовано до її прізвища. Це ім'я багато разів трапляється в Біблії, так називалася мати Діви Марії. Ім'я Анна на івриті означає «добра воля», «він (Бог) був милостивий, виявив ласку» – лагідна, милосердна, мила» [8, с. 81]. Виходить, що ім'я і прізвище мають одне значення. Анна дуже сумлінно ставиться до роботи, задалегідь продумовує свої плани, має хорошу пам'ять і сприятливо діє на оточення. У неї сильна воля, вона має надзвичайно розвинену інтуїцію. З доброї волі Анна починає розслідування зниклої Ольги Пивоварової. Пивоваров високо оцінив її уміння: *«А змогли ви багато. Значно більше, ніж уся київська розшукова поліція разом узята»* [7, с. 114]. Не позбавлене інформаційного заряду також ім'я по батькові героїні – Ярославівна. А. Кокотюха подає інформацію: *«...батько, Ярослав Лемешев, нарід доньку на честь доньки старокіївського князя Ярослава, тієї, що стала французькою королевою»* [6, с. 36]. Тобто ім'я доньки підлаштовувалося під ім'я батька. Анна Ярославівна, як і королева Франції Анна, була дуже розумною. Вона була грамотною і тямущою (*«Так, вона вміла складати в правильну, цілісну картину розрізнені факти. Природа наділила її логікою та інтуїцією. Доповнюючи одна одну, ці риси допомагали обрати правильний шлях розслідування, установити істину»* [7, с. 161]). На повну силу мозок працював тоді, коли Анна плела серветки (*«Сидячи за плетивом, Анна складала в голові чергову мозаїку з розрізаних фактів. Так народжувалася мереживна серветка. І розплутувався черговий кримінальний злочин»* [7, с. 8]). Героїня могла постояти за себе, дати відсіч. Помічниця Христина дещо скоротила ім'я по батькові (*«Помічниця чомусь ламала язика, вимовляючи ім'я по батькові Анни. Нарешті скоротила Ярославівну до Ярівни, що видалося Вольським навіть дуже оригінальним»* [6, с. 36]). Анна – королева, що потребує поваги. Оскільки ім'я та ім'я по батькові асоціювалися з назвою королеви, то Христина часто називала свою благодійницю королівною. Анна не противилася, відчувалося в цьому називанні якесь віяння старовинних казок (*«Ви, королівно, найрозумніша жінка на світі!»*

[6, с. 31]). Чоловік Іван називав дружину Анею. Сусідка Дарина, щоб викликати довіру, називає Анну Анничкою (*«Сонечко, бідолашина моя Анничко! Сироти ми тепер!»* [6, с. 169]), циркачка Роза – Анькою (*«Бачу, розумна ти баба. Більше скажу, тільки носа не дері: як для баби – надто розумна. Непристойно розумна в наші часи. Десь як я, навіть мудріша, – тут вона всміхнулася. – Тільки, Анько, моя мудрість життєвська. Я розумніша на власній шкурі. Вчило мене життя... А твій розум – від книжок і вчительок гімназійних»* [6, с. 181]). Анна починає розслідувати вбивство свого чоловіка. Допомогати їй буде журналіст Коваленко. Анна не погоджується з Коваленком, що нібито вони – Шерлок Голмс і доктор Ватсон: *«Вигадана парочка – поганий приклад. Читала оповідання. Голмс усе робив сам, діяв та думав. Ватсону лишалось супроводжувати мудрого друга, слухати його висновки та записувати усе. У нас інший розподіл. Я – мозок, ви – ноги. Годиться?»* [6, с. 85]. Шерлоком Голмсом у спідниці її назве артист Алмазов. Коваленко не заперечує, що *«молода вдова дуже добре вміє мислити, складати до купи й поєднувати те, що на перший погляд не складається й не поєднується. ...Анна Вольська має всі підстави називати себе головою, мозком процесу»* [6, с. 90]. Крім апелятивної назви голова, вона отримує назву сищиця. Назва київська сищиця вказує на рід занять героїні та на місце, де відбуваються події. Тлумачний словник не фіксує такого слова. Є слово сищик – «Таємний агент розшукової поліції» [3, с. 1322]. Ймовірно, у царській росії жінки не виконували таку роль. За вміння витримати напад грабіжників, що загрожував життю Анни та Христини, *«місцеві кумасі вважали її воїтелькою, амазонкою, не інакше»* [6, с. 294]. Анні вдається витримати інтригу з Ляміним, він назве її сміливою жінкою. Найспритніший журналіст Гліб Коваленко стане допомагати Анні, адже про її чоловіка він колись писав репортажі (*«Гліб мав гострий язик і не менш гостре, спритне перо»* [6, с. 62]). Анна довіряла йому, вірила, що його допомога є важливою і він справиться (*«Коваленко – третій книш, стріляний горбець, бувалий у бувальцях. Буде поводитися дуже обережно і взагалі викрутиться в разі чого»* [6, с. 232]). Ім'я Гліб скандинавського походження, що означає улюбленець богів, «нащадок Бога» [8, с. 90]. Насправді він буде потрапляти в дуже складні ситуації, але з Божою милістю вдало виходитиме з них. Прізвище Коваленко, на перший погляд, виконує номінативну функцію, але тут маємо приховану інформацію. Коваль, як і журналіст, кує, виробляє,

формує. Журналістові потрібно зібрати матеріал, а це іноді ризиковано для життя, а потім ще треба важко працювати, щоб вийшов добротний матеріал. Коваленко (син коваля) характеризує героя за віком, молодий журналіст («Тридцять три роки, корінний киянин, з родини різночинців» [6, с. 61]). Пані Філімонова називатиме його паном писакою. Та найкращу назву для нього знайде Роза. «А це, Розо, відомий на весь Київ та на цілу губернію газетний репортер Гліб Коваленко. – Ясно. Брехунець, – констатувала Лисицька, перехопила здивований погляд, далі повела вже м'якше. Заспокойся, карасику, розслабся. Ми з тобою однієї крові. Обоє живемо так добре, як збрешемо. Тільки ти в своїй газеті більше народу дуриш, ніж я на своєму місці» [6, с. 194]. Насправді журналістів так часто називають брехунцями. Роза спокійно використовує розмовні форми імен, це стосується і Гліба («Але Глібо правий. – Глібо, – перепитав Коваленко. – Мене так мама кликала. Давно. – Не надійся, не буду я тобі за матінку» [6, с. 200]). Хоча Коваленка «годуєть сенсації», та Анна визнає його майстерність: «Коваленко справді репортер першого класу» [6, с. 274]. Сам журналіст розуміє, «що ззовні – зовсім не Паріс, а статуєю – далеко не Аполлон. Ним цікавилися найперше через популярність» [7, с. 90]. Улюбленець богів буде добувати важливу інформацію для Анни, справді стане ногами. Лисицька це підтвердить: «Він прямо причетний до справи. Знає все, що треба. Уміє маскуватися. ...Не ти, Анько, будеш нашими ногами. Він» [7, с. 216]). Привертає увагу апелюючи на назву карасик, так Роза називає Коваленка («Назвала мене карасиком. Чи мені не знати, кого такі, як ти, називають карасями? Потенційних жертв. Роззяв, йолопів, бевзів» [6, с. 195]). Коваленко таким не був, але йому, за планом Вольської, прийдеться зіграти таку роль («Нам потрібен карась, який спустить купу грошей. А потім – поставить на карту життя. І його програє. Ви готові програти життя заради встановлення істини, пане Коваленку?» [6, с. 201]).

Літературно-художній антропонім Роза Львівна Лисицька також містить багато інформації. Належить це найменування красивій циркачці, віртуозній крадійці («Лисиця була прекрасна, шикарна й гамірна» [7, с. 347]). Троянда (роза) – цариця квітів, а лев – цар звірів. Виходить, що героїня – цариця у квадраті («Святою Роза не була й не збиралася. Швидше навпаки: зрішила й відверто пишалася зрішним способом життя» [7, с. 189]; «Я, Анько, не янголиця, крилець нема,

над головою нічого не сяє» [7, с. 195]). Автор на цьому не зупиняється і дає їй ще й промовисте прізвище – Лисицька. Зі сторінок роману дізнаємося, що Роза мала повадки лисиці («Спустивши трохи назад, вона взяла розгін. Помчала до паркану широкими стрибками. У потрібний момент сама собі дала команду, відштовхнулася від землі» [6, с. 247]; «З вікна не вистригнула, вивалилася, боляче вдарившись об землю. Скочила миттю, помчала, майнула в найближчий двір, запетляла, проскочила» [7, с. 206]); «Та слідом за нею впурхнула розхристана, найжачена Роза Лисицька» [7, с. 311]), була хитрою і обережною («Посилаючи листа тобі, Гліб точно вирахував, передбачив: хто-хто, а Лисиця напевне буде гранично обережною. Ідучи сюди, до нас, сто разів заплутаєш сліди. – Хвостом, – не втрималася Христина. Роза зиркнула в її бік, та стрималася. – Припустімо, я завжди так виходжу звідти, де мешкаю. Обережність – друга натура» [6, с. 241]), вміла вигравати і програвати, життя навчило «тримати удари», ставати товстошкірою, «свідомо палити за собою всі мости» («Залізла я, Анько, на дно. Рани залізала» [6, с. 183]). Під час розмови з Анною дізнаємося: «Ти виросла в бродячому цирку. Батько – фокусник, від нього навчилася відмикати будь-який замок. Мама – гімнастка, гнучкість тобі природа передала» [6, с. 243]. До кожної оборудки вона підходить дуже грамотно: усе винохує, прокручує, прораховує («Лисиця ніколи раніше не виходила на справу без ретельної попередньої розвідки» [6, с. 246]). За діями, схожими з повадками лисиці, а також за прізвищем героїня отримала прізвисько Лисиця («Прізвисько ваше – Лисиця. Похідне від прізвища, зрозуміло. А щодо дурної... Ви зовсім не дурна, Розо Львівно» [6, с. 175]). Злочинниця Лисиця вже кілька років перебуває в розшуку, але весь час хоче «утерти маку лягавим»: «Те, об що вони, собаки, ікла зламають, я розгризу, мов горішок. – Задля наочності вона клацнула міцними білими зубами» [6, с. 243]. Її вміння і циркачки, і мудрої людини пригодилися Анні Вольській у розслідуванні. Крадійка Роза приходиться на допомогу Анні та Христі в надзвичайно важкий час, «спритна, бувала в бувальцях шахрайка прийняла тоді на себе головний удар», її «послало небо» [7, с. 41]. Роза могла використовувати різні найменування, якщо це годилося для якоїсь авантюри («Баронеса фон Бергер, яку проклинують газети і розшукує поліція, – перед тобою, – Роза торкнулася рукою грудей. – Прошу, як кажуть, любити й жалувати» [6, с. 182]); «Графиня Вареску

може собі це дозволити. – То ти тепер графиня Вареску? – Кохана дружина графа Раду Вареску Третього...» [7, с. 190]. Коваленко називає її вродливою тигрицею. Напрошується порівняння з героєм роману М. Дочинця «Лис у винограднику», де персонаж називається Лисеням, Лисом, Лиском, Лисицьким, Лисовським, а повадки, риси характеру притаманні звірові [2, с. 17].

Цікавим є літературно-художній антропоміч Христина Попович, що належить помічниці Анни. Далека родичка з Полтавщини стає не служницею чи прислугою, а помічницею. Посадження імені Христина (християка, «помазанниця (божа) [8, с. 402]) та прізвища Попович («син попа» [9, с. 463]) вказує на стосунок до релігії. Так, Христина ходить до церкви, живе за законами Божими («Сама Христина не журилася, приймала себе такою, якою створив її Господь Бог...» [6, с. 34]). Анна часто прислухалася до думки Христини, яку по-дружньому називала Христею.

Петро Черняєв буде надавати Анні неабияку допомогу в розслідуваннях. Черняєв – учень її чоловіка Івана, друг сім'ї, молодий слідчий. За юний вік та незначний стаж Вольські називали його Петриком («І не мала сумнівів, що Петрик – так вони з Іваном звикли називати його, – неодмінно її (науку) опанує» [7, с. 150]). Таке здібнело-пестливе називання перенеслося і на дружину Петрика. Анна її називає Оленкою.

Шефа Івана Вольського звали Юлієм Марковичем Харитоновим. Коли його вперше побачила і почула Анна, то охрестила Цвіркуном («Чому перша асоціація – з цвіркуном, Анна довго не могла собі пояснити. Зрештою, уже вдома, поділилася цим враженням із Вольським. На що Іван розсміявся: мовляв, дружина укотре зробила правильний висновок. Адже Харитонова поза очі так і називали – Цвіркуном» [6, с. 37]). Він постійно носив темно-зелений мундир, чим і нагадував комаху. Але не тільки за зовнішнім виглядом Харитонов отримав таке прізвисько: він багато говорив (цвіркунів), виходить, що ще й за манерою говорити. Саме у прізвиську відчитується характеристичний потенціал. Тричленна назва героя виконує номінативну роль, у тексті роману вона не розкривається, як і первісне значення імен. Коваленко називає його дурнем, Анна – людиною невеликого розуму.

Привертають увагу назви персонажів, що наділені якоюсь владою. Їхні імена та прізвища вагомими, голосні: Лев Максимович Градов (дійсний титулярний радник), Матвій Никонович Пивоваров (депутат міської думи, купець першої гільдії),

Михайло Рувимов (перший помічник поліцеймейстера), Микита Білоногов (власник кількох магазинів), Карп Захарович Сазонов (городовий). Ми звернули увагу, що високі посади обіймали люди російського походження. Характерними для російської антропосистеми є саме прізвища на –ов.

Розслідуючи вбивство свого чоловіка («Життя на карту»), а далі і вбивства дівчат («Зламани іграшки»), Анна Вольська поринає у світ криміналу, артистів, ділків різного рангу, повій. Для жінок цього світу характерним було використання вишуканих імен: Юнона, Лоло, Ліззі, Жозефіна, Маріон, Аврора («Життя на карту»), Жужа, Нонна («Зламани іграшки»), але насправді це могла бути «Галька чи Манька» з провінції. Наприклад, Ксенія Швець отримує псевдонім Аврора, який їй придумав Шварцман («Псевдонім їй придумав, простенько й смачно. Аврора – звучить. – Зірка, – кивнула Анна» [6, с. 163]).

Серед чоловіків нижчого суспільного стану виділяються найрізноманітніші прізвиська. Напр.: шулер Герман Піковий («Звісно, його так не звали. Коваленко бачив по очах – партнер і не має наміру приховувати, що назвав псевдонім. Ще так зухвало скарікатурений з «Пікової дами» Пушкіна» [6, с. 215]), карлик-ділок Коротун Ніл, охоронці-громили Хмара і Жир, горбоносий розбійник Чорт, Офіцер («Працює завжди під офіцера, прізвисько відповідне – Офіцер» [6, 183]), босяки Валет, Кисель та ін.

Відчувається преклоніння героїв перед модою, тому Олексій стає Алексом, Павло – Подем («Батьки нарекли мене Павлом. Але я не проти, коли до мене звертаються на французький манір» [7, с. 233]).

Артист Корній Алмазов, напевно, теж вибрав собі псевдонім. Анна міркує: «Раптом Алмазов – то сценічне ім'я. Справжнє прізвисько не таке пафосне й пишне. Скажімо, Заєць чи Макогон» [7, с. 117]. Артисти досить часто вибирали собі красиві псевдоніми. У романі «Різник з Городоцької» (серія ретродетективів про Львів) артистка Барбара Равлик стала Райською. Не личило артистці мати прізвище Равлик.

Таємничу назву має той, хто причетний до вбивств дівчат – Майстер. Так він назвався сам, так його звали дівчата («Той, кого дівчата знають як майстра, діє давно й не сам» [7, с. 76]; «Майстер. Чи так званий Майстер...» [7, с. 78]). Має він і прізвисько Баритон, бо співак, артист, баритон. Того, хто вбивав дівчат, одягаючи їх в лялькові платтячка, Анна назвала Лялькарем («Чому Лялькарь? – Треба ж його якось назвати, – повела

плечима Вольська. – *Перше, що прийшло в голову та попросилося на язик. Ви проти? – Та ні. Правильне прізвисько, близьке до істини*» [7, с. 158]). Божевільний Всеволод забавлявся живими іграшками («*Всеволод Рувимов, наш однаково нещасний та безжальний Лялька, убив п'ятьох дівчат в Одесі й збирався вбити щонайменше трьох, яких сам вибирав на знімках*» [7, с. 327]).

Серед цілої низки найменувань другорядних героїв виділяється літературно-художній антропонім Зевс Лікакіс. Людину з таким іменем в Одесі «знають усі бариги». Як не дивно, але це справжнє ім'я і прізвище героя («*Не калатайка, справжнє ім'я у пачпорті. Зевс Лікакіс, грек, мільйонер, один із королів тутешньої контрабанди. Прізвисько відповідне – Вовк, і він справді навучисько це той. Дерibasівська, Катерининська, Велика й Мала Арнаутська, Думська, Грецька, Преображенська – та Боже ж мій, куди не глянь! Месьє Зевс усюди тримає магазини й мануфактури! Через них тече стільки контрабанди, що Чорне море скоро обміліє від заздрощів!*» [7, с. 226]). Виявляється, що лікос з грецької мови означає вовк, тому Лікакіс – вовк у квадраті (хижак). Іноді між собою персонажі будуть його так і називати («*Чим би не зайнявся такий хижак, як наш місцевий Вовк, йому все зійде з рук*» [7, с. 226]). Роза пояснює, що Вовка бояться всі, йти проти нього не можна («*А таке може робити навіть не трошки хворий, а дуже хворий. – Лікакіс, король контрабанди, один із королів Одеси, особистий друг генерал-губернатора та оберполіцейстера...*» [7, с. 260]). Сам герой себе називає вовком, коли каже Анні: «*Те, що відгадувала мадам Лисицька, просто так лишити не можу. Права не маю. Тож не викликайте, Анно чи як вас там, вовка з лісу*» [7, с. 313]). Хижак є хижаком. Цікаво, що нареченим доньки Лікакіса буде Лев Львович – лев у квадраті. Роза з іронією констатує: «*Лев стане родичем Вовка*» [7, с. 271]. А найцікавішим є те, що ними всіма буде маніпулювати Лисиця. А. Кокотюха, даючи хижацькі імена персонажам, враховував їх риси, поведінку, роль у тваринному світі, що перенеслося і на суспільні відносини. Не можна не звернути увагу на ім'я Зевс, яке також є промовистим. Персонажа назвали на честь головного давньогрецького бога, бога грому і блискавок. Як бачимо, його ім'я, як і прізвище, вказують на особливість, першість. Асоціація з головним богом Олімпу не випадкова, адже в Одесі він – король, тобто головний. На його боці не тільки кримінальний світ, але й поліція, градоначальник («*...навіть Лікакіса, бувалого в бувальцях, одного з некерованих та всемогутніх одеських королів, побачене*

шокувало» [7, с. 312]). Але персонаж дуже схожий за зовнішністю на грецького бога, що найперше кидається в очі. Роза зауважила: «*Профіль грецький, античний, класика з зображень олімпійських богів, хіба боги не носили вусів*» [7, с. 278–279]). Зевс вчасно прийде на допомогу Анні («*Перше, що зачепила Анна – профіль, немов ожила антична грецька скульптура. Відразу догадалася, хто це може бути*» [7, с. 310]).

Сутенером вищого класу в Одесі був Ося – розмовний варіант імені Йосип («*Зовуть його Осєю, за пачпортом – Йосип Штейгауз*» [7, с. 227]). Лямін Петро Іванович, що служить Зевсу, має прізвисько Лямка («*Зевс тобі не Лямка, у нього очей більше, від нього не вислизнеш*» [7, с. 205]). Прізвисько утворилося від прізвища, але отримало інше навантаження. Лямка у переносному значенні – «довга, одноманітна, або тяжка служба» [3, с. 633]. На тій важкій службі герой посірів, замкнувся, відгородився від середовища, тобто тягнув лямку. Анна подумки називає його сірим чоловіком або людиною у футлярі. Як бачимо, замітники імен (апелятиви) також несуть інформацію про персонажа.

Ми звернули увагу, що в романах, крім розмовних назв головних героїв зі здрібніло-пестливими суфіксами, виділяються найменування і другорядних осіб. Свою втрачену доньку Пивоваров називає Оленькою, як і коханець Корній Алмазов. Тут поліморфемний суфікс виступає, як писав Л. Белей, «виразником вищого ступеня позитивної емоційно-експресивної конотації» [1, с. 68]. Під впливом російської мови негативну конотацію отримують деякі літературно-художні антропоніми. Один бандит іншого називає Киселиком, Валеткою, Стюпкою.

Висновки. У результаті проведеного дослідження ми з'ясували, що А. Кокотюха добре обізнаний із системою називання, тому номінації для своїх літературних героїв вибирає відповідно до реального іменника того часу, який він описує. Автор вдумливо вибирав назви своїм героям, демонструючи при цьому спостережливість, обізнаність, мовне чуття. Літературно-художні антропоніми в тексті отримали відповідне семантичне навантаження, а вдалі авторські характеристики допомогли розкрити їх інформаційний заряд. Як бачимо, літературно-художні антропоніми детективних романів А. Кокотюхи допомагають у створенні образів та характерів, виконують різні функції, викликають емоції у читача та вказують на авторське ставлення. Джерелом творення літературно-художніх антропонімів А. Кокотюхи є традиційна українська антропонімія.

Перспективою подальших розвідок є дослідження літературно-художніх антропонімів, що функціонують в інших детективних романах А. Кокотюхи, зокрема із серії «Морок».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белей Л.О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX–XX ст. Ужгород : Патент, 1995. 120 с.
2. Вегеш А. Конотативне та функціональне наповнення літературно-художніх антропонімів у романі Мирослава Дочинця «Лис у винограднику». *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Збірник наукових праць. Присвячується 90-річчю від дня народження професора В.І. Добоша. Випуск 19. Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2014. С. 17–21.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.; уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел). К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
4. Карпенко Ю.О. Передмова до збірника «Літературна ономастика» (1992). *Літературна ономастика*: зб. статей. Одеса : Астропринт, 2008. С. 14–16.
5. Карпенко Ю.О. Специфика имени собственного в художественной литературе. *Літературна ономастика*: зб. статей. Одеса: Астропринт, 2008. С. 205–220.
6. Кокотюха А. Життя на карту. Київська сициця: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2021. 304 с.
7. Кокотюха А. Зламани іграшки. Київська сициця: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2021. 352 с.
8. Трійняк І.І. Словник українських імен. К. : Довіра, 2005. 509 с.
9. Чучка П. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник / [наук. ред. член-кор. НАН України В.В. Німчук]. Львів : Світ, 2005. 704 + XLVIII с.

УДК 821.161.2-14 М. Рильський

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.26.1.49>

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ: НЕОКЛАСИК У ДОБУ СОЦРЕАЛІЗМУ

MAXIM RYLSKY: A NEOCLASSIC IN THE AGE OF SOCIAL REALISM

Гаврилюк Н.І.

orcid.org/0000-0001-9432-537

кандидат філологічних наук,

старший науковий співробітник відділу теорії літератури

Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка Національної академії наук України

У статті проаналізовано наповнення терміну «соцреалізм»: бінарні опозиції в оцінці минулого та майбутнього, в оцінці людей, в оцінці літературних тем, дозволених і заборонених. Розглянуто зв'язки соцреалізму з реалізмом, романтизмом і класицизмом. Окреслено, що різнить і споріднює класицизм і неокласицизм. У класицизмі домінує жанрово-стильове кліше, у соцреалізмі – штамп ідеологічний, що проявляється як *романтизація* (перебільшення позитиву) чи *міфологізація* (коли бажане видається за дійсне). Міфологізація спрощувала структуру текстів, уніфікуючи їх. Тож єдиним засобом уникнути цього ставав підтекст.

На матеріалі поезій М. Рильського «Знак терезів» і «Декларація обов'язків поета й громадянина» простежено як співіснує в поезії неокласика соцреалістичний дискурс і іронічний підтекст, який підважує офіційні гасла радянської доби. Увагу зосереджено не тільки на змісті, а і на формальних особливостях творів – ритміці і стилістиці.

Зокрема, темпи нової доби передає часта зміна метрико-ритмічного малюнку, майже щорядка. Ритміка, наближена до пісенної, імітує жанр «пісні». Саме цей жанр був популярним, оскільки не тільки імітував зв'язки з народною піснею, а і мав на меті передати радість від життя в нових реаліях. Натомість підтекст цих рядків дисонує з бадьорими ритмами і виявляє приховану іронію автора. Понад те, ритміка у поєднанні з синтаксисом є маркером офіційного чи прихованого тлумачення (рядок до цезури, після цезури і той самий рядок без урахування цезури дають різний ритм, що увиразнює змістові нюанси).

Двовекторність у тексті є рятівною для М. Рильського, бо дає змогу іти «в ритм з добою» pro forma, водночас de facto випереджаючи добу в глибинних пластах. Текст-палімпсест стає запобіжником від абсолютного зламу та скочування в неприкрити риторичу.

Ключові слова: соцреалізм, неокласицизм, іронія, гасла, декларація, ритміка.